

Introduktion til Sejs-Svejbæks historie

Af: Stig Andersen

Midt i et af Danmarks flotteste naturområder omgivet af søer, skove, ”bjerge” og hede ligger Sejs-Svejbæk – et bysamfund med 4.608 indbyggere (2024). Men den bymæssige bebyggelse er – i historisk perspektiv – noget ganske nyt.

Før 1800 – tyve og krybskytter

Der er fundet spor af mennesker i området langt tilbage i tiden, f.eks. 8000 år gamle bopladser fra Gudenå-kulturen, fund fra stenalderen og – ved Hårup – bopladser fra stenalder, bronzealder, vikingetid og middelalder.

Navnet Sejs kan spores tilbage til 1658, hvor det skrives Seyse (*Læs mere om dette i artiklen: “[Hvorfor navnet Sejs-Svejbæk](#)”*).

Stedet havde et dårligt ry. I landsbyerne i sognet sagde man, at her boede tyve, tatere og krybskytter i jordhuler. Midt i 1700’tallet levede der kun få familier. De har dyrket lidt jord og haft nogle dyr, men det var et fattigt, øde og usikkert område. Så overfald og tyveri kunne godt være et bidrag til overlevelse.

Maleri af Hans Friis: Sejs Hede 1866

1800-1900 – få huse og en jernbane

Vi skal langt frem i tiden, før vi ved noget konkrete om, hvem der bor i området. I 1814 bor der “12 udflyttere” på Sejs Hede. Det fremgår af en indberetning om skoleforholdene i Gern Herred. Fra 1840 kan der sættes navn på de mennesker, der bor her. Ved den landsdækkende folketælling er der for første gang registreret beboere på “Linå Seits Hede”: 5 husstande med i alt 26 personer.

Sejs Hede var en del af Linå Sogn, der var kæmpestort. Det omfattede også Silkeborg og Lysbro. I 1855 blev det ændret. Herefter udgjorde Linå Sogn (Linå kommune) de nuværende Linå og Sejs-Svejbæk sogne. Sejs-Svejbæk-området blev kaldt Sønder Hede og bestod af skov og kratbevoksede hedestrækninger, som bønderne i Hårup og Linå brugte som græsning for deres heste og kreaturer. Her

kunne dyrene gå løs – kun bevogtet af en hyrde. Efterhånden begyndte bønderne at udleje deres jordlodder på Linaa Seits Hede og Haarup Seits Hede til fæstere.

På den tid var Sejs en samling huse ved søen beboet af fattige folk. De skulle leve ud fra de sparsomme muligheder i området. Lidt landbrug, arbejde som træskomænd, fiskeri, bærplukning og skovbrug. Enkelte ernærede sig som bådførere på de store pramme, der fragtede varer op ad åen og søerne. De dårligst stillede boede i jordhuler gravet ind i bakkerne. Husmændene boede mest langs søen i lerklinede huse med stråtag eller tag af lyng og gulve af jord (*Se artiklen: [Om Ib og lille Christine](#)*).

Hans Smidt: Pramme på Gudenåen

I 1861 begyndte Hjejlen at sejle på søerne, og i 1871 indvies jernbanestrækningen Skanderborg-Silkeborg med holdeplads på Linaa Sejs Hede. Ved den lejlighed får holdepladsen og dermed – senere – byen navnet Svejlbæk.

Det var mest turisterne, der tog toget, da de blev tiltrukket af det naturskønne område. Og fra holdepladsen kunne de til fods komme til Himmelbjerget via Svejlbæk Færge. Hvor der er turister er der handel – det gav bl.a. anledning til oprettelse af et traktørsted på gården Ludvigsløst. De lokale foretrak dog fortsat at lade sig transportere til søs. Der gik mange år, før de begyndte at tage toget.

Ved folketællingen i 1880 var indbyggertallet i Sejs-Svejlbæk steget til 229 personer. De fleste ernærede sig fortsat ved agerbrug og skovarbejde samt lidt fiskeri. Men mange også ved fremstilling af træsko. Fra Sejs gik nogle på arbejde til den opvoksende by Silkeborg. Vi kan se, at de fleste var tilflyttere. Det har karakteriseret vores område frem til i dag.

I Sejs blev husene ofte bygget af tilfældigt materiale. Dog mest murede og lerklinede strå- eller lyngtækte huse. Navnlig langs med Borresø. Ovenfor skrænten begyndte man at rydde lyngen (hvor der er bebyggelse i dag). Hver enkelt fik et jordstykke og begyndte at dyrke det.

Børnene i Sejs og Svejlbæk har næppe fået megen skolegang. De skulle gå langt: til Askehøj (Laven) eller Skellerup Nygårde (Hårup/Resenbro). Først i 1843 ansættes en lærer til at varetage undervisningen i Sejs. Senere holdes vinterskole (på Sejs Søvej). Og – endelig – 1879 bygges der en skole (på Julsøvej) hvor bebyggelsen Enebærvænget ligger i dag.

Hvad der skete i ”den store verden” fyldte ikke så meget i hverdagen. Men enkelte gange greb udefrakommende forhold også ind (*se artiklen: ” Da statsministeren fik ejeren af Bjørnholt arresteret”*).

1900-1940 – nye villaer og erhverv

I 1901 var indbyggertallet 204.

Før 1900 var der i Svejbæk udover stationsbygningen kun et vogterhus og gården Ludvigsløst samt nogle enkelte huse beboet af fattige folk. Det første private hus var købmandsbutikken (nuværende Julsøvej 222), der blev opført i 1903 og senere udvidet. Men efterhånden begyndte mere velhavende folk at opkøbe attraktive grunde i Svejbæk med udsigt over søen. Nogle opførte sommerboliger, andre helårsboliger. Det med attraktive (rigmands)villaer i området er altså ikke noget nyt.

I starten af århundredet skete udviklingen navnlig i Svejbæk. Men også her levede langt de fleste i første halvdel af 1900-tallet meget fattige vilkår (*se artiklen: ”Livet på Sejs Hede i starten af 1900'tallet*).

Sejs Søvej 1928. Børnene står ud for Sejs Søvej 90.

Modsætningen mellem øget bebyggelse og bevarelse af naturen har langt tilbage været et tema. Allerede i starten af 1900-tallet havde fremsynede folk øje for, at vigtige naturområder bør beskyttes. Sindbjerg og Stoubjerg blev fredet i 1919, og i oktober 1945 blev der afsagt fredningskendelse for hele hedearealet nedenfor bakkerne. Dermed har vi fortsat et hedeareal, hvor vi kan se, hvordan store dele af det nu bebyggede areal så ud i gamle dage.

Efterhånden begyndte også Sejs at vokse. I 1928-30 begyndte salget af byggegrunde. Folk uden penge byggede blot et skur, idet de brugte, hvad de nu kunne få fat i af materialer. Der kom flere ferie-lejre, bl.a. for DUI og Arbejder-samaritterne.

Mange silkeborgensere fik sommerhus i Sejs. Sammen med Sejsborgerne havde de en fælles interesse i at få etableret et stoppested for toget i Sejs. Det sker i 1927, hvor der kommer et trinbræt for enden af Sindbjergvej (tidligere Trinbrættevej).

Veje eksisterede nærmest ikke. Det meste var smalle stier hen over heden. Og ”hovedvejen” (nuværende Julsøvej) var blot et par sandede hjulspor, som ofte var ufremkommelige. Landbrug var – trods den magre jord – et udbredt erhverv. Der var enkelte gårde. Men udbyttet var lavt på grund af de sandede jorde. Det meste var små husmandsbrug. Mange havde arbejde ved siden af, som fiskere, daglejere i skoven, pramdragere eller træskomænd. Herudover har adskillige været beskæftiget som håndværkere eller andre beskæftigelser som vognmand, taxa, damefrisør og savskærer. Men i 1919 startede Svejlbæk Træskofabrik. Det blev områdets store arbejdsplads. I 1928 var 40 mand beskæftiget og i 1929 var produktionen 222.566 par træsko.

Træskofabrikken – luftfoto

Der har i tidens løb været adskillige spisesteder. Ludvigsløst, Ålekroen og Ny Hattenæs har vi endnu. Af andre kan nævnes Gammel Hattenæs, Hyggestuen og Sejs Hedekro.

Tidligere var der langt flere forretninger end i dag – ikke mindst adskillige købmænd. I 1914 fik Svejlbæk telefoncentral med 10 abonnenter. Kortvarigt har der været zoologiske have både i Sejs og Svejlbæk. Georg Krüger flyttede i 1918 til Svejlbæk, hvor han i Taterhytten oprettede et af Danmarks første vandrehjem. Vandværk blev etableret i Svejlbæk i 1934 og i Sejs 1939. Efterfølgende også den første kloakering.

I 1940 var indbyggertallet 517. Med befolkningstilvæksten steg behovet for fælles aktiviteter. Der har eksempelvis været rigtig mange foreninger i tidens løb. Sejs-Svejlbæk Skytteforening har eksisteret siden 1866 og er dermed den ældste af de nuværende foreninger. Men der har også været afholdsforening, husmandsforening, socialdemokratisk partiforening m.fl. Et missionshus blev opført hvor nu Multihuset ligger.

1940-1945 –Sejs-Svejlbæk præges af den tyske besættelse

Danmark var besat af tyske tropper fra 9. april 1940 til 5. maj 1945. Det kunne også mærkes også i vores område. Da der under krigen var mangel på brændstof, blev der i stor stil gravet brunkul i Danmark, bl.a. på et areal øst for Borgdalsvej.

Tyskerne etablerede et stort våbendepot i et skovområde øst for Sejs Søvej (hvor Sejs Kirke, kirkegården, kunstgræsbaner til fodbold og den resterende skov ligger i dag). Det hele var afspærret med pigtrådshegn. Der blev udlagt miner og tyske soldater bevogter området.

Adskillige frihedskæmpere fra Sejs tog kampen op mod besættelsesmagten

29. august 1944 blev en stikker skudt, mens han sad sammen med to tyske officerer ved et bord på Gl. Hattenæs.

I 1945 blev en telegrafvogn ved Svejbæk Station sprængt af sabotører. Og sidst i krigen blev Ludvigsløst, Ålekroen og Ny Hattenæs beslaglagt af tyskerne.

(*Se artiklen: "Sejs-Svejbæk under krigen 1940-45"*).

1945-1970 – Fattig-Sejs og byggeboom

I 1945 var Sejs-Svejbæk stadig et temmelig fattigt område. Ja, folk i Silkeborg kaldte det fortsat for Fattig-Sejs. Infrastrukturen var dårlig – lige bortset fra jernbanen. I 1948 fik Michael Kristensen dog lov til at etablere en busrute fra Silkeborg til Ludvigsløst (*se artiklen: "Da Sejs-Svejbæk fik busforbindelse"*). Den drev han til 1974, hvor busdriften blev kommunal. Sejs Trinbræt blev nedlagt den 22. maj 1970. De allerfleste veje i området var grusveje helt op i 1950'erne. Og først i starten af 60'erne fik vejene navne (*Læs artiklen: "Historien om vejnavne i Sejs-Svejbæk"*).

Men ret hurtigt kom der gang i et stort byggeboom. Der blev opført solide murstenshuse. I 1950 var indbyggertallet 872 og i 1960 var det 940, og herefter gik det stærkt. I mange år var byen en blanding af pæne villaer og små beskedne huse af træ. Men efterhånden blev det meste af det Sejs-Svejbæk, vi kender i dag, bebygget, og området blev forandret til et attraktivt villaområde.

Hus på Julsøvej under opførelse – ca. 1956

Flere af områdets traditionelle erhverv eksisterer fortsat. Men Træskofabrikken måtte lukke i 1949. Den blev afløst af Niels Larsen A/S, der solgte idræts- og skoleinventar. Andre virksomheder kom til, bl.a. Ellegaards Møbelfabrik, Leif&Lorenz, et æg-pakkeri, bøjlefabrikken og måttefabrikken.

Der blev etableret 2 campingpladser samt 2 benzinstationer, og herudover var der en række mindre erhvervsdrivende. Der var således fortsat beskæftigelsesmuligheder lokalt. Men tendensen gik klart i retning af, at flere og flere pendlede på arbejde. Til Silkeborg, men også til Århus og andre byer ligesom den central placering i Jylland gør stedet attraktivt for repræsentanter og sælgere, der skal dække et stort område.

Selv om der ved siden af skolen blev opført en forskole (nu: Tyttebærhuset), var der slet ikke plads til de mange børn. Sognerådet besluttede at opføre en nye skole i Sejs. Den blev placeret på hjørnet

af Julsøvej og Tyttbærvej og omfattede den nuværende skoles nordfløj og gymnastiksal. Skolen blev indviet i 1959.

I Linå sogn var der på det tidspunkt skoler i Resenbro, Laven, Møllerup, Linå og Sejs. Men i slutningen af 60'erne blev der lagt an til en kommunalreform i Danmark. Derfor fik man travlt med at få bygget en skole med overbygning, så børnene kunne blive i lokalområdet også efter 7. klasse. Det blev besluttet, at den store skole skulle etableres i Sejs ved en udbygning af den eksisterende skole fra 1959. Byggeriet skete ved en udvidelse mod syd og blev afsluttet i 1969. Udvidelsen omfattede aulaen og de to fløje mod syd og nord, der udgår herfra.

Sejs Skole udbygges 1968-69

Den gamle skole på Julsøvej fungerede fortsat som forsamlingshus, og Sejs Hedekro blev etableret i bygningerne (hvor nu Enebærvænget ligger). Børneinstitutioner var der ikke meget af. Den eneste børnehave var fru Rasmussens private børnehave på Bynkevej. Da kommunalreformen blev gennemført i 1970, bliver hele det gamle Linå Sogn en del af den nye større Silkeborg Kommune.

1970 til i dag – velfærd, ændret erhvervsstruktur og offentlige institutioner

Udbygningen af området fortsatte, men i et mere moderat tempo. Både almindelige huse, men også – navnlig langs med søen – store, flotte villaer. Ind imellem kunne man dog stadig finde enkelte af de gamle skure – nogle steder blev der simpelthen bygget nyt hus uden om det gamle. Andre steder blev der bygget til – de såkaldte “velfærds-knaster”. Efterhånden har Sejs-Svejbæk udviklet sig til at være det område i Silkeborg Kommune, der har den højeste gennemsnitsindkomst.

Erhvervsstrukturen ændredes. Ellegaards Møbelfabrik afløstes af Mascot, der producerede arbejdstøj. Men efterhånden forsvinder alle produktionsvirksomheder i Sejs. Mascot, der er startet i Sejs, udviklede sig til en stor international virksomhed. Den har nu hovedsæde i Pårup ved motorvejen og over 3.000 ansatte i Europa, Vietnam og Laos.

I 1970 var der stadig mange lokale handes- og servicevirksomheder i Sejs-Svejbæk. Ikke mindre end 5 købmænd, bager, slagter, 2 bank-filialer, mælkeemand, frisører, kiosk, frugt og grønt, håndværkere, vognmand m.fl. Men også dette ændrede sig, så der i 2025 kun er de to store dagligvarebutikker SuperBrugsen og Rema 1000 og en slagter samt enkelte andre mindre forretninger. Af spisesteder var der i 1970 Ny Hattenæs, Hyggestuen Sejs Hedekro, Ludvigsløst og

Ålekroen. I dag er kun Ny Hattenæs, Ludvigsløst og Ålekroen tilbage. Til gengæld er der 2 pizzeriaer (og Multihuset).

De eneste større lokale arbejdspladser blev efterhånden de offentlige institutioner. Sejs Plejecenter blev opført. Skolen blev udbygget yderligere ad flere omgange, bl.a. med sydfløjen og hallen. Og – langt om længe – kom der også bedre pasningsmuligheder for børnene med offentlige vuggestuer og børnehaver (Lynghøjen, Tyttebærhuset, Julsøhaven og Langsøhøj) samt skolens SFO for 0.-3. årgang og klub for 4.-6. årgang.

Udviklingen i erhvervsstrukturen har forstærket udviklingen af Sejs-Svejbæk som et område beboet af pendlere, der arbejder udenfor lokalområdet. Langt de fleste beboere er tilflyttere.

Efter et langt forarbejde, der strakte sig over 10 år, fik Sejs-Svejbæk endelig egen kirke. Den blev indviet 10. december 1989.

Kirken under opførelse

Kommunalreformen i 2007 gjorde Silkeborg Kommune endnu større, så den også omfattede de tidligere Them, Gjern og Kjellerup kommuner. Det medførte dog ingen ændringer for Sejs-Svejbæk bortset fra, at det selvfølgelig gjorde det vanskeligere at få valgt lokale repræsentanter i byrådet, hvor Sejs-Svejbæk ellers traditionelt har været godt repræsenteret. Ved kommunalvalget i 2021 lykkedes det dog at få valgt 3 repræsentanter i byrådet. Vores område har også haft repræsentanter i både folketinget og Europa-Parlamentet.

Sejs-Svejbæk Lokalråd repræsenterer området – og er høringsberettiget – overfor offentlige myndigheder. Og der er et rigt foreningsliv: Sejs-Svejbæk Borgerforening, Sejsskoret, Sejs blæserne, Svejbæk Grundejerforening, Sejs-Svejbæk efterløns- og Pensionstforening, Sejs-Svejbæk Krogræsserforening, Midtjydske Folkedansere, Sejs-spejderne, Sejs-Svejbæk Lokalhistoriske Forening, Guldalderklubben, Silkeborg Sejlklub, Sejs-Svejbæk Skytteforening samt Sejs-Svejbæk Hjertestarterforening. Og – ikke mindst – Sejs Svejbæk Idrætsforening – der er områdets suverænt største forening, og hvor initiativrige folk har fået skabt et fantastisk samlingssted med etablering af klubhus, multihus, haller og kunststofbaner til fodbold.

Sejs-Svejbæk er Silkeborg Kommunes tredjestørste bysamfund. I sagens natur kan alle ikke kende alle, som det var tilfældet ikke så langt tilbage i tiden. Men alligevel føler de fleste en stærk tilknytning til lokalområdet, og der er stor opbakning til de mange aktiviteter. Afslutningsvis kan det næppe udtrykkes bedre end følgende udsagn fra et medlem af Lokalthistorisk Forening. ”Jeg synes Sejs-Svejbæk er det nærmeste man kan komme paradys på jord. Det er som at bo i en lille landsby. Vi har så mange dejlige fælles ting her!”

Læs mere om lokalhistorien i bogen “Fra fattighuse til velfærdsvillaer. Sejs-Svejbæk 1945-2021”. Den købes direkte hos Sejs-Svejbæk Lokalthistoriske Forening.